

MATERIAŁY – KOMUNIKATY
– SPRAWOZDANIA Z BADAŃ

s. Maria Loyola Opiela

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

KOMPENDIUM EDUKACYJNE EDMUNDA BOJANOWSKIEGO

Założenia i realizacja projektu badawczego

Bogata spuścizna Edmunda Bojanowskiego (1814–1871) w postaci jego dzieła, które nadal żyje i rozwija się, oraz materiałów archiwalnych pozwala nam odczytywać jego zamiar, jakim kierował się tworząc podstawy teoretyczne, praktyczne i organizacyjne ochron oraz dokonać rekonstrukcji jego koncepcji pedagogicznej. Jest to niewątpliwie najważniejszy wymiar jego życiowego dzieła, dla którego założył Zgromadzenie Służebniczek NMP i poświęcił swoje talenty.

Teksty Bojanowskiego stawały się przedmiotem analiz w wielu różnych kontekstach czasu, środowiskach zarówno naukowych, jak i zajmujących się kontynuacją jego działań praktycznych oraz uwarunkowaniach społeczno-kulturowych. W związku z nowymi odkryciami i jednocześnie pewnym niedosytem poznania pełnej wizji jego biografii, idei służby człowiekowi, ludzkości, Ojczyźnie, Kościołowi oraz drogi do osobistej doskonałości, zrodziła się potrzeba stworzenia zamierzonego dzieła, w którym znalazłaby wyraz jego wizja edukacji. Możliwe to było jedynie w pełnym kontekście źródłowym.

Cennym materiałem źródłowym, z którego poznajemy życie, intencje i działania E. Bojanowskiego jest *Reguła Zgromadzenia Służeb-*

*niczek Boga-Rodzicy-Dziewicy Niepokalanie Poczętej*¹, jego korespondencja z lat 1829–1871² oraz pisany przez niego w latach 1853–1871 dziennik³, które zostały już rzetelnie opracowane i wydane. Pozostał również ogromne i różnorodne bogactwo treści w sporządzanych przez siebie notatkach, które dotąd pozostawały w rękopisie. Stąd też analiza ich treści najczęściej dokonywana była w jakichś wybranych aspektach, bez uwzględniania pełnego kontekstu. To zrodziło potrzebę ich krytycznej edycji, a w tym celu przygotowany został projekt badawczy, którego celem stało się opracowanie kompendium edukacyjnego.

Charakterystyka materiałów źródłowych E. Bojanowskiego

Na zawartość piśmiennej spuścizny E. Bojanowskiego składają się rękopisy, z których większość doczekała się już pełnego krytycznego wydania. Są to dzienniki i korespondencja oraz *Reguła Zgromadzenia Służebniczek Boga-Rodzicy-Dziewicy Niepokalanie Poczętej*. 24 lutego 1855 r. razem z Janem z Koźmianem ułożył główne punkty przyszłej ustawy dla Bractwa Ochroniarek, którym nadał nazwę Służebnic Najświętszej Panny. Projekt ten przesłał do Rzymu Księżom Zmartwychwstańcom, aby zasięgnąwszy rady właściwej w tym względzie Kongregacji w Rzymie, dokonali poprawek. Po uzupełnieniu i praktykowaniu projektu reguły, została ona zatwierdzona przez abpa Ledóchowskiego 27.12.1866 r. *Reguła* została wydana drukiem w 1867 r. w Poznaniu, a jej rękopis znajduje się w Archiwum Sióstr Służebniczek BDNP w Dębicy. *Reguła Zgromadzenia Służebniczek* jest bardzo ważnym materiałem źródłowym, zawierającym ogólny zarys koncepcji bł. Edmunda. Sam zajmował się „spisywaniem Reguły Ochronkowej co do

¹ *Reguła Zgromadzenia Sióstr Służebniczek Boga-Rodzicy-Dziewicy Niepokalanie Poczętej*, cz. II, *Reguły w szczególności*, Poznań 1867.

² *Korespondencja Edmunda Bojanowskiego z lat 1829–1871*, t. I–II, *Objaśnił, skomentował i zarysem monograficznym poprzedził L. Smółka*, Wrocław 2001.

³ E. Bojanowski, *Dziennik*, *Objaśnił, skomentował i wstępem poprzedził L. Smółka*, t. I–IV, Wrocław 2009.

prowadzenia dzieci. Podział zajęć na dzień, tydzień i rok wedle zwyczajów Kościoła i naszego ludu streściłem w krótkich paragrafach. Porządek ten, nad którym od dawna przemyślałem, dzisiaj pierwszy raz spisałem cały w krótkości⁴.

Pozostawił również ogromne i różnorodne bogactwo treści w sporządzanych przez siebie notatkach, które dotąd pozostawały w rękopisie. Są to teksty redagowane w obszernych wywodach, jak również luźne notatki i fragmenty z dzieł innych autorów. Nie powstały one tylko z dążeń czysto poznawczych Autora, lecz były wyrazem jego praktycznego zaangażowania zarówno w działalność oświatową, jak też w organizację warunków wychowania w ochronkach i kształcenie ochraniarek. Całość tego bogatego zbioru staje się bardziej zrozumiała i jest możliwa do uporządkowania w kontekście zapisów w prowadzonym przez Bojanowskiego dzienniku oraz korespondencji.

Forma tego materiału jest bardzo różna. Są wśród nich dłuższe fragmenty redagowanych przez autora treści dotyczące określonego tematu, są wypisy z różnych dzieł, najczęściej z podaną notką bibliograficzną, część zapisana jest w zeszytach, w większości na luźnych kartkach, a nawet skrawkach papieru, co pozwala zauważyć, że niektóre zapiski Bojanowski zbierał celowo do opracowania planowanych tematów, inne czynił w pośpiechu, zapisywał to, co zasłyszał albo skojarzył. Zawartość ich treści jest bardzo zróżnicowana, część to materiały folklorystyczne, religijne, historyczne, w tym opowiadania i legendy, pieśni, wiersze, przysłowia, żywoty świętych, modlitwy, które sporządzał redagując artykuły do czasopism oraz jako środki i pomoce w praktyce pedagogicznej. Duża liczba wypisanych cytatów z Pisma św., zapiski leksykograficzne oraz wypiski z dzieł innych autorów w dużej mierze stanowiły materiał do redagowanych przez niego tekstów dotyczących kwestii wychowania, jego istotnych elementów, w odniesieniu do religii, natury, historii, jego organizacji wewnętrznej i zewnętrznej w ochronkach. Były one podstawą do diagnozy różnorakich uwarunkowań i potrzeb wychowania w odniesieniu do dorobku poprzednich pokoleń, wartości ludowej kultury i specyfiki wsi pol-

⁴ Tamże, 13.11.1856, t. II, s. 142.

skiej. Najcenniejsze dla nas są te, które opisują genezę i istotę Ochron, dotyczące Ochroniarek, ważności wychowania w ogóle i pracy wychowawczej w ochronach, z uwzględnieniem różnych środków wychowawczych, o zajęciach praktycznych dla dzieci, opisy zabaw i gier dziecięcych – do stosowania w ochronach. Oprócz tego są mniej dla nas znaczące notatki związane z redakcją czasopism, wykazy i zestawienia rachunkowe itp. Dzięki informacjom z korespondencji i dziennika możemy określić czas i cel zapisanych treści, gdyż tylko na pojedynczych kartach zapisana została data.

Zawartość i treść materiałów archiwalnych jest tak bogata, że pozwala odkryć zamiar autora, odnieść go do czasów nam współczesnych i wykorzystać dzisiaj, zachowując ciągłość jego dzieła, a jednocześnie otwierając je na współczesność. Spuścizna Bojanowskiego, jej zasób i charakter sprawia, że domaga się ona, by jego pedagogikę pisać na nowo, kontynuując i realizując jego zamiar w zmieniających się warunkach miejsca i czasu. W całości zawiera bardzo bogaty zasób wiedzy dotyczący istotnych elementów procesu wychowania, a przede wszystkim jasne wskazanie na antropologię i system wartości, z których wyrasta specyfika jego koncepcji pedagogicznej. Z zachowanych rękopisów E. Bojanowskiego możemy dziś na nowo odczytać i określić teoretyczne podstawy wychowania w całym kontekście ich praktycznej realizacji. Na tej podstawie powstała koncepcja jego pedagogiki przedszkolnej⁵.

Takiej twórczej interpretacji myśli pedagogicznej Bojanowskiego zawartej w materiałach archiwalnych oraz kontynuacji jego dzieła w osobach, działaniach i strukturach mogą najlepiej dokonać służebniczki, które nieprzerwanie realizują jego misję wychowania do dzisiaj. Można było dokonać tego przyjmując metodę, którą posłużył się Bojanowski tworząc swe dzieło, budując podstawy teoretyczne i poszukując rozwiązań organizacyjnych z uwzględnieniem potrzeb dziecka i środowiska. Starał się on zrozumieć sens czasu i miejsca, w którym żył, różnorodność jego potrzeb i problemów wynikających z historii, wy-

⁵ M. Opiela, *Integralna pedagogika przedszkolna w systemie wychowania Edmunda Bojanowskiego. Kontynuacja i zmiana*, Lublin 2013.

rażających się we wszystkich obszarach życia osób czy społeczeństw, w poczuciu odpowiedzialności za przyszłość. Poprzez dogłębne poznanie różnych teorii i doświadczeń praktyki pedagogicznej w dziejach ludzkości, od starożytności aż po czasy sobie współczesne oraz odniesienie do niezmiennych prawd i wartości zawartych w Objawieniu, odkrywał istotne elementy procesu wychowania małego dziecka⁶.

Głęszemu zrozumieniu celu sporządzania wypisków o różnorodnej tematyce z dzieł innych autorów pomagają informacje zawarte w korespondencji i *Dzienniku*. Notki bibliograficzne umieszczane przez Bojanowskiego przy wypiskach oraz przypisy w redagowanych przez niego tekstach ukazują cały kontekst dociekań i inspiracji w tworzeniu specyficznego systemu wychowania – jego podstaw teoretycznych oraz rozwiązań praktycznych. Obrazują one bogactwo odniesień, w których odnajdywał motywację do tworzenia tak wielkiego dzieła, formułował cele, odkrywał metody i środki do ich realizacji w perspektywie doczesnej i nadprzyrodzonej.

Geneza i cele projektu

W celu udostępnienia kompletnego zbioru rękopisu luźnych notatek E. Bojanowskiego podjęto inicjatywę opracowania projektu badawczego *Edycja krytyczna kompendium edukacyjnego Edmunda Bojanowskiego*, który został zgłoszony do konkursu w ramach Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki w 2015 r. w module „Tradycja” 1.b. Na pierwszym etapie oceniono, że projekt wpisuje się w cel Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki oraz w zakres przedmiotowy w sposób podstawowy. Jednak jeden recenzent ocenił, że „efekty wnioskowanego projektu dostarczą nowych materiałów do analiz dla wąskiego grona specjalistów”. Drugi natomiast uznał, że projekt „ma istotny aspekt badawczy i polega na edycji materiałów źródłowych [...]. Materiał źródłowy uwzględniony w projekcie ma znaczenie dla przyszłych badań naukowych, jednak jest to znaczenie marginalne. Projekt nie wzbogaca w istotny sposób warsztatu badawczego danej dyscypliny

⁶ Zob. tamże, s. 51–69.

(dostarcza nowych materiałów do analizy, ale nie nowych narzędzi – teorii, metod) i jest w niewielkim stopniu użyteczny dla przedstawicieli różnych dyscyplin naukowych”.

Rozpoczęte w 2007 r. z inicjatywy Zgromadzenia Sióstr Służebniczek BDNP prace nad digitalizacją i odczytaniem rękopisów w ramach projektu badawczego pt. *Edycja krytyczna notatek Edmunda Bojanowskiego* realizowano we współpracy z Katedrą Historii Zakonów Instytutu Historii Kościoła i Patologii KUL, kierowaną przez ks. prof. Stanisława Wilka oraz Ośrodkiem Archiwów Bibliotek i Muzeów Kościelnych KUL (ABMK). Zaawansowanie prac oraz przygotowany na ich podstawie *Program wychowania przedszkolnego według koncepcji pedagogicznej E. Bojanowskiego*⁷ i potrzeba wykorzystania kolejnych materiałów dla opracowania teoretycznych i praktycznych wskazań edukacyjnych, wymagały krytycznej edycji rękopisów. W tej sytuacji Siostry Służebniczki, przekonane o wartości tego zasobu źródłowego, postanowiły zrealizować przygotowany do NPRH projekt we współpracy z Katolickim Uniwersytetem Lubelskim Jana Pawła II oraz podmiotami, które podtrzymały deklaracje współpracy. Została powołana Rada Naukowa w interdyscyplinarnym składzie:

- Ks. prof. dr hab. Stanisław Wilk – (dzieje zakonów i historia Kościoła, archiwistyka) przewodniczący
- Prof. dr hab. Józef F. Fert – (historia polskiej literatury, tekstologia i edytorstwo) wiceprzewodniczący
- Prof. dr hab. Krzysztof Maćkowiak, UZ (językoznawstwo i historia języka)
- Ks. dr hab. Waldemar Żurek, prof. KUL (ABMK)
- Ks. dr hab. Andrzej Kiciński, prof. KUL (teologia)
- s. mgr Barbara Pliszka (pedagogika, przełożona generalna Sióstr Służebniczek BDNP)
- Dr hab. Alina Rynio, prof. KUL (pedagogika/psychologia)
- Dr hab. Lucyna Dziaczkowska, prof. KUL (pedagogika, filozofia wychowania)

⁷ M. Opiela, M. Kaput, E. Piekarcz, A. Kornobis, Z. Zymróż, S. Chudzik, *Program wychowania przedszkolnego według koncepcji pedagogicznej bł. Edmunda Bojanowskiego*, Dębica 2008.

- Dr hab. Mikołaj Krasnodębski (filozofia)

Kierownikiem projektu była s. dr hab. Maria Opiela (pedagogika/socjologia).

Wykonawcy merytoryczni zajmowali się kontynuacją prac związanych z kwerendą i przygotowaniem materiałów: mgr Daniel Kiper – digitalizacją rękopisów (ABMK); s. dr Agnieszka Skrzypek – kwerendą i gromadzeniem potrzebnych archiwaliów do badań; s. mgr Renata Grabiec i s. Dorota Gościńska kontynuowały odczytywanie rękopisów i sporządzenie wersji elektronicznej.

Do analizy merytorycznej tekstu zostały powołane zespoły z poszczególnych dziedzin:

- s. dr hab. Maria Opiela (pedagogika/socjologia) – dr Katarzyna Braun, mgr Iwona Jabłońska, mgr Ewelina Kurowicka;
- ks. dr hab. Andrzej Kiciński, prof. KUL (teologia/pedagogika) – mgr Damian Belina, mgr Izabela Patrycja Piątek-Belina, ks. mgr Andrzej Jasnos;
- dr hab. Alina Rynio, prof. KUL (psychologia/pedagogika) – dr Iwona Szewczak, dr Dorota Bis;
- dr hab. Lucyna Dziaczkowska, prof. KUL (pedagogika/filozofia), dr hab. Mikołaj Krasnodębski (filozofia).

Zespół edytorów pracował pod kierownictwem dra Edwarda Gilewicz (leksykografia), z udziałem stażystek, w ramach **projektu** „Wysokiej Jakości Staże kluczem do kariery studentów WNH KUL”. Realizacja projektu trwała od 15 maja 2015 r. do 30 grudnia 2016 r.

Celem projektu było interdyscyplinarne opracowanie i krytyczna edycja pozostających w rękopisie notatek Edmunda Bojanowskiego, a na tej podstawie opracowanie *Kompendium edukacyjnego Edmunda Bojanowskiego*.

Celem było także udostępnienie dziedzictwa dziewiętnastowiecznej myśli społecznej i pedagogicznej w dziedzinie humanistyki, jako ważnego źródła dla teorii i praktyki współczesnej pedagogiki oraz dla dziejów ochrony i rozwoju kultury narodowej. Chodziło również o ukazanie inspiracji i działań tkwiących w kulturze narodowej dla rozwoju teoretycznej refleksji nad edukacją w warunkach wyniszczających społeczeństwo różnorodnych opresjach społeczno-politycznych.

Przedmiot i cel badań

Przedmiotem badań w niniejszym projekcie był unikatowy zasób źródłowy, którym są rękopisy notatek E. Bojanowskiego, istotny dla polskiego dziedzictwa kulturowego, służący jego ochronie, upowszechnianiu oraz włączeniu do żywej tradycji kultury narodowej. Celem badań było uporządkowanie rękopisów według przyjętych kryteriów opracowanych przez interdyscyplinarny zespół badaczy, opatrzenie komentarzami, indeksami i krytyczna edycja kompletnego zasobu.

Projekt badawczy dotyczył szeroko pojętej współczesnej humanistyki i stanowił próbę odczytania zarysowanej w notatkach E. Bojanowskiego wizji edukacji jako procesu o doniosłym znaczeniu indywidualnym i społecznym, w świetle zebranych przezeń z pasją literacką materiałów o tematyce folklorystycznej, historycznej, filozoficznej, religijnej oraz własnych redakcji tekstów ujmujących jego myśl pedagogiczną, działania społecznikowskie i organizację wczesnego wychowania w ochronach wiejskich. Na podstawie krytycznej edycji kompletnego zespołu notatek zostało opracowane i opublikowane kompendium edukacyjne.

Oryginały notatek Edmunda Bojanowskiego (B) znajdują się w Archiwum Głównym Służebniczek Dębickich w Dębicy (AGSD). Zawarte są one w 32 teczkach rękopisów na luźnych kartach i w brulionach, na kartach zszytych i w oprawnym notesie. Łącznie jest to ponad 1700 zapisanych kart różnej wielkości, zapisywanych jedno- i dwustronnie.

Uporządkowanie chronologiczne luźnych notatek jako zbioru materiałów o różnorodnej tematyce, gromadzonych przez autora w długim okresie czasu (przypuszczalnie od lat 30. do 60. XIX w.), nie jest możliwe w odniesieniu do wszystkich tekstów tego zasobu. Początkowo były one efektem naukowych, szczególnie literackich, folklorystycznych, a także translatorskich, zainteresowań i działań autora. Z czasem, po przerwaniu studiów i zaangażowaniu się w działania społecznikowskie, oświatowe, redaktorskie oraz edukacyjne, wszystkie zebrane wcześniej i nadal gromadzone materiały wykorzystywał w działaniach edukacyjnych wobec dzieci, kobiet i ludu. To wielopłaszczyznowe zaangażowanie Bojanowski świadomie wpisywał w działa-

nia mające na celu zespolenie idei narodowej i odrodzenia religijnego z pracą społeczną dla rozwoju rodzimej koncepcji wychowania i systemu edukacji. Rozwazał je również w kontekście analizy dziejów i procesów cywilizacyjnych nie tylko na tle dziejów Polski, ale także Europy i ludzkości.

Projekt wykraczał także poza obszar humanistyki i dążył do badania nowych i rzadko podejmowanych zagadnień. Był projektem zespołowym z obszarów nauk humanistycznych zagrożonych utratą ciągłości pokoleniowej. Dotyczył problematyki rzadko będącej przedmiotem zainteresowań naukowych – wykorzystania źródeł archiwalnych dla rozwoju teorii i praktyki pedagogicznej. Jest on również przykładem zastosowania refleksji nad dorobkiem myśli ludzkiej w ogóle i narodowej kultury dla rozumienia i ubogacenia edukacji współczesnej. Udostępniony zasób może być podstawą do badań nad fenomenem, jak znajomość przeszłości w aspekcie dziejów wychowania i dziedzictwa narodowego oraz doświadczenia teraźniejszości stawały się źródłem projektowania przyszłości w aspekcie kontynuacji i zmiany na rzecz rozwoju edukacji i jej warunków.

Wprowadzenie do obiegu naukowego materiałów zawartych i wskazanych w notatkach Bojanowskiego daje możliwości rozszerzenia bazy źródłowej stanowiącej podstawę rozwoju pedagogiki, istotnych z punktu widzenia wiedzy o kulturze. Sam autor notatek odwołuje się do wielu twórców, osobowości o wysokiej kulturze naukowej i duchowej, wielostronnych uzdolnieniach i pasji działania. Stali się oni inspiratorami i przewodnikami dla wielu ludzi w osobistej przemianie i zmaganiu z narodowymi problemami, co pozwoliło wzbudzić wielkie energie ducha do twórczości i pracy oraz wykorzystania z zapalem i przekonaniem specyficznego oręża, jakim jest kultura, religia i historia. Realizacja projektu wiązała się z przekonaniem, że pedagogika jako nauka międzyobszarowa (nauki humanistyczne oraz nauki społeczne) spełnia się jako nauka w istotnej komplementarności przedmiotu, metod i celów naukowych.

Badawczy charakter projektu

Publikację źródeł poprzedziły badania tekstologiczne i historyczno-literackie, merytoryczna analiza tekstów w interdyscyplinarnym zespole oraz praca edytorska. Interdyscyplinarne opracowanie i krytyczna edycja notatek w pierwszej kolejności wymagała ich uporządkowania według opracowanych kryteriów, w czym ważna była ich analiza skoordynowana z innymi, opublikowanymi już materiałami bogatej spuścizny Bojanowskiego w postaci jego dziennika i korespondencji. Badania zmierzające do uporządkowania zasobu były prowadzone na podstawie odczytania zarysowanej w notatkach wizji edukacji człowieka i społeczeństwa.

Projekt dotyczył też problematyki wykorzystania źródeł archiwalnych dla rozwoju teorii i praktyki pedagogicznej. Krytyczne opracowanie notatek pozwoliło ukazać interdyscyplinarny fundament pedagogiki. Materiały, które Bojanowski zebrał w ramach swych badań historycznych, literackich, dialektologicznych i redaktorskich, inspirowały jego dociekania i działania pedagogiczne na rzecz odrodzenia narodu przez oświatę ludu i wychowanie dzieci. Praca badawcza i edytorska ujawniła jego pasje literackie, folklorystyczne, historyczne, filozoficzne i duchowe na tle epoki oraz w odniesieniu do twórców kultury, myślicieli i działaczy społecznych XIX w.

Projekt zakładał badania nowych i rzadko podejmowanych zagadnień. Zasób i treść materiałów archiwalnych jest tak bogaty, że pozwala odkryć nowe obszary badań naukowych, dający się aplikować do aktualnie prowadzonych badań porównawczych, które zachowując ciągłość myśli i dzieła dziewiętnastowiecznego myśliciela i społecznika, otwierają je na współczesność. Stąd też projekt wymagał międzydziedzinowych badań w celu ukazania dorobku humanistyki, jako ważnego źródła dla teorii i praktyki pedagogicznej na przykładzie udostępnionego zasobu.

Wpływ projektu na wzbogacenie wiedzy

Realizacja projektu przyczyniła się do opracowania unikatowego zasobu źródeł niepublikowanych dotąd w całości, co wynikało z potrzeby uzupełnienia luki w wiedzy. Udostępnienie uporządkowanego zbioru notatek stanowi kompletny materiał źródłowy dla rekonstrukcji procesu złożonych działań społeczno-kulturowych w rozwoju rodzimej edukacji, w którym Bojanowski uczestniczył. Porządkowanie zasobu w interdyscyplinarnym zespole z uwzględnieniem zamiaru autora i w pełnym kontekście źródłowym pozwoliło także zweryfikować tezy dotyczące jego koncepcji wychowania i systemu edukacji oraz dorobku w zakresie jej teoretycznych podstaw. Brak dostępu do całości zasobu nie pozwalał na pełny opis i zrozumienie wszystkich aspektów powstawania i istotnych elementów tej rodzimej koncepcji. Dotyczy to zarówno teoretycznych podstaw tworzonego systemu, jak i praktycznego zastosowania wiedzy oraz dzieł literackich, historycznych, hagiograficznych i innych pamiątek rodzimej kultury w edukacji. Oderwane od pełnego kontekstu wykorzystanie części materiałów archiwalnych prowadzić mogło do niedostatecznej eksplikacji motywów postępowania autora, uproszczonego, wybiórczego obrazu jego postaci i dorobku, publicystycznej narracji, braku ukazania szerszego tła historycznego i ideowych podstaw dzieła.

Publikacja edycji krytycznej⁸ i kompendium⁹ dopełniła wydane już źródła, co pozwoli zmierzać w kierunku przewartościowania dotychczasowego wizerunku autora, wskazać realizację jego wezwania do ocalenia pamiątek narodowej przeszłości i zachowania tożsamości przez edukację oraz ujawnia bogactwo zebranych i propagowanych w tym celu „zabytków” polskiej kultury: pieśni, powiastek, przysłów, zagadek, opowiadań, opisów zwyczajów i obrzędów, legend, zabytków archeologicznych regionu, słownictwa gwarowego, które miało

⁸ E. Gigilewicz, M. L. Opiela (red.), *Prace, szkice i notatki Edmunda Bojanowskiego. Inedita*, t. I–II, Lublin 2016.

⁹ M. L. Opiela (red.), *Kompendium edukacyjne Edmunda Bojanowskiego*, Lublin 2016.

przyczynić się do rozbudowy zasobu leksykalnego polszczyzny literackiej.

Projekt stanowi oryginalny przykład/próbie stworzenia dzieła o tematyce i charakterze edukacyjnym zmierzający do kompletnego ujęcia stanu wiedzy w tej dziedzinie z II połowy XIX w. Sytuuje to prace Bojanowskiego na płaszczyźnie porównywalnej z dziełami S. Lindego, A. Brücknera, Z. Glogera. Jednak w odróżnieniu od wymienionych wybitnych twórców kultury polskiej w XIX w., Bojanowski, poza rejestracją dorobku kultury narodowej (szczególnie dawniejszej), starał się wskazać na jej praktyczne zastosowanie w edukacji permanentnej. W okresie, gdy wychowanie stało się nadzieją i ostoją przedłużenia bytu narodowego, służyli tej sprawie przez oświatę i twórczość humaniści, twórcy kultury, pisarze, publicyści i społecznicy. Stąd też zasób notatek w jego całości ukazuje obraz współpracy oraz dorobek wielkich Polaków tego okresu, ludzi nauki i kultury, społeczników i twórców myśli o wychowaniu, działających na rzecz niepodległej Ojczyzny.

Wieloaspektowe ujmowanie przez Bojanowskiego rzeczywistości w kontekście ówczesnej sytuacji narodu czasu zaborów prowadziło do równie złożonego, aczkolwiek integralnego rozumienia edukacji osoby oraz społeczności w pełnej perspektywie czasu, relacji, dorobku ludzkiej myśli oraz wielorakich, społeczno-kulturowych uwarunkowań.

Prace interdyscyplinarnego zespołu badawczego w zadeklarowanej współpracy z ekspertami w dziedzinie humanistyki i historii myśli pedagogicznej oraz podmiotami posiadającymi zbiory archiwalne z pamiętkami po Bojanowskim i związanymi z tematyką opracowywanego zbioru przyczyniły się do zweryfikowania bądź uzupełnienia luk w wiedzy dotyczącej przedmiotu projektu. Dostarczają także kompletnego zasobu źródłowego do dalszych międzydziedzinowych badań istotnych dla kultury narodowej i jej roli w przemianach cywilizacyjnych. Zaangażowanie w realizację projektu wyspecjalizowanych jednostek naukowo-badawczych – Instytutu Leksykografii i ABMK KUL z kompetentną kadram – umożliwiło wykorzystanie nowoczesnych narzędzi badawczych, specjalistycznego sprzętu i oprogramowania dla gromadzenia i opracowywania źródła w międzypokoleniowym zespole badawczym.

Zastosowane metody badawcze

Metody badawcze zastosowane w trakcie realizacji projektu łączyły zasady właściwe edytorstwu naukowemu i literackiemu oraz leksykografii. Kwerenda archiwalna objęła zasadniczo zbiory Archiwum Głównego Zgromadzenia Służebniczek Dębickich w Dębicy oraz zasoby (zmikrofilmowane i zdigitalizowane) Ośrodka Archiwa Biblioteki i Muzea Kościelne w Lublinie. Przejrzane zostały także inne zbiory biblioteczne i archiwalne w celu ewentualnego uzupełnienia kompendium E. Bojanowskiego o teksty przeznaczone do niego w pierwotnym zamyśle autora, a wyłączone z niego wskutek dyslokacji zbiorów. W przypadku odnalezienia tekstów mieszczących się w koncepcji dzieła i nie budzących wątpliwości pod względem autorstwa, zostały one włączone do korpusu edycyjnego. Po zakończeniu kwerendy i atrybucji utworów został ustalony ostateczny układ całej edycji odzwierciedlający zamysł autora.

Przeprowadzona została digitalizacja całej spuścizny E. Bojanowskiego odnalezionej w wyniku kwerendy (także nie należącej do korpusu edycyjnego), w celu jej zabezpieczenia i ewentualnego udostępnienia w przyszłości innym badaczom. W procesie odczytywania tekstów zostały wykorzystane zarówno tradycyjne metody pracy edytorskiej, jak i najnowocześniejsze techniki komputerowe.

Zbiór rękopisów uznany za podstawę druku, po przepisaniu i ujednoliceniu pod względem technicznym, został poddany analizie teksto-logicznej. Działania te zmierzały do ustalenia tekstu zgodnego z intencją autora (lub inaczej wyznaczonego kryterium poprawności). Przeprowadzenie krytyki tekstu pozwoliło wykryć i usunąć wszelkie pomyłki autora, a ewentualne błędy merytoryczne zostały poprawione i opatrzone komentarzami. Miejsca wątpliwe zostały opatrzone odpowiednimi przypisami czy komentarzami, wskazującymi na wszelkiego rodzaju emendacje, czyli poprawki tekstu oparte na dokumentacji tekstowej i pozatekstowej, a także koniektury, a więc lekcje hipotetyczne. W warstwie językowej usprawnienie tekstu zmierzało do uzyskania pełnej zrozumiałości tekstu przez współczesnego czytelnika, jednak przy zachowaniu stylu autora, właściwego czasom powstania dzieła

(2. połowa XIX w.). W toku prac redakcyjnych tekst został ujednoczony i zmodernizowany zgodnie ze współcześnie obowiązującymi zasadami ortografii i interpunkcji.

Opracowaniem przypisów dotyczących aspektów merytorycznych i weryfikacji poszczególnych tez zajął się zespół badaczy reprezentujących poszczególne dziedziny nauki reprezentowane w kompendium, czyli: pedagogikę, filozofię, historię, literaturę, językoznawstwo, etnografię i religiologię.

Opracowana została szczegółowa nota edytorska z komentarzem tekstologicznym o zakresie odmian, metodach modernizacji, przyjętych zasadach modernizacyjnych oraz o sposobie notowania wprowadzanych przez edytora zmian. Do całości dzieła zostały sporządzone indeksy: osobowy, rzeczowy, geograficzny, a także dzieł cytowanych. Ich przygotowanie było prowadzone już w trakcie prac edytorskich i redakcyjnych. Zostało realizowane z wykorzystaniem specjalistycznych baz danych, specjalnie utworzonych na potrzeby edycji kompendium, co pozwoliło ujednoczyć kompendium w zakresie występujących w nim nazw własnych, a jednocześnie doprowadziło do stworzenia nowego narzędzia badawczego, pomocnego w innych pracach edytorskich.

Projekt został zrealizowany w trzech etapach. Na pierwszym etapie dokonano przygotowania edycji tekstu, kolacjonowania notatek E. Bojanowskiego, odczytania rękopisów, sporządzenia elektronicznej podstawy autorskiej, przygotowania noty edytorskiej oraz instrukcji wydawniczej. Interdyscyplinarny zespół badawczy zapoznał się z materiałem źródłowym zawartym w zespole archiwalnym „notatki E. Bojanowskiego” oraz innymi zbiorami Bojanowskiego dotyczącymi jego osoby i dzieła. Zdigitalizowane zostały rękopisy znalezione w ramach kwerendy. Przygotowana została instrukcja edytorska, jednorodna dla wszystkich części edycji krytycznej i kompendium. To wymagało porównania archiwaliów z podstawą zdigitalizowanych oryginalnych zbiorów nie wydanych wcześniej. Ustalono kryteria uporządkowania przedmiotowego, uwzględniające treść oraz rodzaj zapisu (cytat, redakcja, luźna notatka, spis, rachunki, opis rysunku itp.), i rozpoczęto proces przygotowania edycji źródła.

Drugi etap to analiza merytoryczna tekstu, sporządzenie komentarzy, przypisów rzeczowych i bibliograficznych w zespołach badaw-

czych. Najpierw dokonano podziału materiału do edycji krytycznej według ustalonych kryteriów uporządkowania przedmiotowego. W dalszej kolejności na bazie krytycznej edycji możliwy był podział materiału do kompendium edukacyjnego według zarysowanej w notatkach wizji systemu edukacji człowieka. Przygotowane zostały przypisy rzeczowe oraz sporządzono komentarze.

Ostatnim etapem było przygotowanie do druku, czyli opracowanie redakcyjno-adiustacyjne, opracowanie typograficzne, korekta, sporządzenie indeksów, skład i druk.

Recenzji wydawniczej krytycznej edycji dokonali: prof. dr hab. Waldemar Rozynekowski (UMK) i ks. prof. dr hab. Anzelm Weiss (KUL), a kompendium edukacyjne zrecenzowali: prof. dr hab. Eugeniusz Sakowicz, (UKSW) i ks. dr hab. Andrzej Łuczyński (KUL).

Znaczenie projektu dla badań nad kulturą i edukacją narodową

Wydanie notatek Bojanowskiego ma duże znaczenie dla badań nad kulturą narodową, wzbogacając wiedzę i bazę źródłową oraz udostępniając nieznany dotąd w całości zasób archiwalny. Jego zawartość i znaczenie w połowie XIX w. było nie mniejsze niż *Nowe Ateny* B. Chmielowskiego dla połowy XVIII w., dla końca wieku XVIII dzieło I. Krasickiego *Zbiór potrzebniejszych wiadomości* czy na początku XX w. *Encyklopedii staropolskiej* Z. Glogera, w których widać dążenie do wieloaspektowego ujęcia rzeczywistości i praktycznej aplikacji wiedzy.

Prace, szkice i materiały Bojanowskiego stanowią źródło informacji na temat recepcji wielu ważkich dla kultury narodowej dzieł podejmujących kwestie tożsamości narodowej, m.in. prac: A. Mickiewicza, C. Norwida, Z. Krasieńskiego, J. U. Niemcewicza, A. Cieszkowskiego, K. Libelta, K. Balińskiego, A. Celińskiego, K. Gaszyńskiego, K. Zakrzewskiego, K. Antoniewicza, K. Wóycickiego, J. N. Gątkowskiego, Ł. Gołębiewskiego i in. Zawierają ich recepcję i próbę akomodacji na gruncie polskim i tle europejskim. Ukazują rolę bohaterów narodowych jako wzorców wychowawczych dla rozwijania patriotyzmu, zachowania języka i kultury narodowej.

Uzupełniają konteksty i pokazują znaczenie twórczości Polaków, również na emigracji (T. Olizarowski, T. Lenartowicz, A. Mickiewicz, C. K. Norwid, P. Semenenko, A. Gorecki i in.). Ich twórczość propagował wśród ludu w poczytnych czasopismach „Przyjaciel Ludu”, „Pokłosie”, „Rok Wiejski”, które oprócz oświecenia ludu, łączyły ideowo ziemian i przynosiły materialną pomoc dla sierot.

Publikacje Bojanowskiego ukazywały się w czasopismach „Przyjaciel Ludu” (1834 – 1849), „Marzanna” oraz roczniku „Melitele”. Autor prowadził też własną działalność wydawniczą, redagując „Pokłosie. Zbieranka literacka na korzyść sierot”, wydawane w latach 1852–1856 i 1862. Niektóre z zamieszczanych w nich tekstów czy ich redakcje znajdują się w zbiorze rękopisów notatek. Na uwagę zasługuje propagowanie dorobku literackiego S. z Żochowskich Pruszkowej, K. z Tańskich Hoffmanowej oraz sylwetek kobiet jako matek, wychowawczyń nowych pokoleń i świadomych obywaterek odpowiedzialnych za losy narodu, propagujących i zachowujących rodzimą kulturę.

W „Pokłosiu” znalazły się między innymi utwory: A. Mickiewicza, Z. Krasieńskiego, C. K. Norwida, A. Fredry, T. Lenartowicza, K. Ujejskiego, F. Morawskiego, S. Jachowicza, A. Gorczyńskiego, M. Wiszniewskiego, B. Zalewskiego, R. W. Berwińskiego i in. Dochód uzyskiwany z tej publikacji przeznaczony był na rzecz sierot, dlatego Bojanowski wkładał wiele wysiłku, aby pismo ukazywało się systematycznie: prowadził korespondencję, gromadził nadesłane utwory, dokonywał ich selekcji, pertraktował z drukarzami i zajmował się kolportażem. Jako miłośnik polskiego folkloru, wraz z ks. H. Koszutskim w latach 1860–1862 wydawał również periodyk dla ludu „Rok Wiejski”, w którym publikował – przeważnie anonimowo – także własne utwory. Jest autorem „Pieśni wiejskich dla ochronek”, z przygrywką T. Lenartowicza. W 1863 r. wydał w Poznaniu *Starodawne przysłowia dla ochronek*. Prowadząc działalność wydawniczą i społeczną, E. Bojanowski osobiście poznał A. E. Odyńca, współpracował z T. Lenartowiczem, W. Polem, K. Libeltem, S. Koźmianem, L. Miłkowskim; propagatorami edukacji: A. Cieszkowskim, E. Estkowskim; lekarzami: T. Mateckim, L. Gąsiorowskim i K. Marcinkowskim – inicjatorem pracy organicznej. Utrzymywał kontakt z obrońcami polskości, między innymi z działającym na Śląsku: J. Lompą oraz z K. C. Mrongowiuszem, znakomitym filolo-

giem z Mazur. Te kontakty i inicjatywy owocowały twórczością i refleksjami Bojanowskiego o edukacji i na jej rzecz, a w zbiorze notatek znajdują one wyraźne odzwierciedlenie.

Zgodnie z intencją autora rękopisów publikacja może spełnić wiele funkcji – nie tylko naukowych, ale także kulturowych, społecznych, cywilizacyjnych. Zawarte w niej teksty własne i cytowane, tak wartościowe dla literatury polskiej, świadczą o czerpaniu przez Bojanowskiego inspiracji do wizji edukacji osób i społeczności ze źródła, jakim jest humanistyka, która zawsze zachowywała „kluczowe znaczenie normotwórcze, określając programowe pryncypia” urzeczywistnianego modelu edukacji narodowej.

Podstawy porządkowania zbioru

Gromadzony przez Bojanowskiego materiał służył realizacji polskiej idei odrodzenia narodu przez wychowanie jako pracę na rzecz odzyskania niepodległości, zachowania języka i dziedzictwa polskiej kultury, a przez nie tożsamości narodowej. W notatkach znajdują się także zapisy świadczące o zamiarze przygotowania dzieła o charakterze teoretycznym jako podstawy tworzonego systemu edukacji w jego wymiarze strukturalnym i funkcjonalnym, a którego fundamentem jest wczesne wychowanie. Świadczą o tym zapisy planu oraz zbieranych treści do poszczególnych części zamierzenia. Wśród różnorodności materiału (cytaty z literatury pięknej, historycznej, filozoficznej, religijnej, analogie, zapisy dotyczące etymologii istotnych pojęć, własne redakcje tekstów, rachunki – dotyczące utrzymania ochron, rysunki – projekty przyszłych ochron), można wybrać i przyporządkować teksty pedagogiczne do poszczególnych elementów planu. Wymagało to jednak równie złożonej krytycznej analizy. Ważne dla obrazu całości, choć nieco odrębne materiały, to notatki dotyczące redakcji czasopism „Rok Wiejski” i „Pokłosie”, ale one też były powiązane z dziełem edukacji ludu. Całość stanowi nieopracowany dotąd materiał źródłowy, który jest podstawą rodzimej koncepcji wczesnego wychowania i systemu edukacji o doniosłym znaczeniu dla dziedzictwa narodowego.

Realizacja projektu służy zatem rozwojowi polskiej innowacyjnej myśli humanistycznej, wspierając badania interdyscyplinarne i transdyscyplinarne związane z dziedziną nauk humanistycznych i społecznych. Sam projekt i zamierzony efekt jego realizacji charakteryzuje użyteczność dla przedstawicieli różnych dyscyplin naukowych. Przyczyni się do wspierania badań nad kluczowym dziedzictwem kulturowym poprzez organizację i pracę wyspecjalizowanego zespołu badawczego, podejmującego przedsięwzięcie o charakterze dokumentacyjnym i edytorskim, a także do promocji zespołowych badań międzyobszarowych z aktywnym zaangażowaniem młodej kadry badaczy.

Znaczenie projektu dla rozwoju młodej kadry

Realizacja projektu służy zapewnieniu rozwoju polskiej humanistyki poprzez wspieranie badań kluczowego dziedzictwa kulturowego, będącego istotnym składnikiem tożsamości narodowej i włączeniu go w żywą tradycję kultury narodowej. Ma to szczególne znaczenie dla młodej kadry badaczy zaangażowanych w przygotowanie i realizację projektu. Analiza i porządkowanie materiału źródłowego pozwoli zapoznać się ze sposobem odczytania wychowawczego przesłania dorobku myśli ludzkiej i kultury narodowej dla tworzenia systemu edukacji przez Bojanowskiego oraz krytycznej edycji zasobu dla kontynuacji rodzimej myśli pedagogicznej poprzez rekonstrukcję dzieła w formie kompendium.

Zaangażowanie młodej kadry w realizację projektu zostało tak zaplanowane, by – z jednej strony – dzięki współpracy z ekspertami z różnych dyscyplin zdobywali nowe doświadczenia w badaniu i wykorzystaniu źródeł w swojej dyscyplinie oraz w badaniach interdyscyplinarnych, z drugiej zaś strony – mieli możliwość rozwoju już nabytych umiejętności, realizując zadania przydzielone im w harmonogramie badań.

Dla filologów prowadzone w projekcie prace badawcze i edytorskie stworzyły wiele możliwości wykorzystania wiedzy filologicznej, szczególnie w zakresie sztuki edytorskiej i rozwijania umiejętności praktycznych. Młodym naukowcom pozostałych dyscyplin umożliwił dostęp do

rozszerzonej bazy źródłowej stanowiącej podstawę podejmowanych tematów badawczych, istotnych z punktu widzenia znaczenia i wykorzystania wiedzy o kulturze w szeroko pojętej humanistyce.

Bogaty i różnorodny zasób źródłowy dał możliwość rozpoznawania różnych rodzajów wytworów kultury właściwych dla edytorstwa oraz przeprowadzenia ich krytycznej analizy i interpretacji z zastosowaniem typowych metod, w celu określenia ich znaczeń, oddziaływania społecznego, miejsca w procesie historyczno-kulturowym oraz rodzimej edukacji.

Udział w projekcie zapewnił młodym naukowcom specjalizowanie się w badaniach humanistycznych dla rozwoju teoretycznych podstaw teorii i praktyki pedagogicznej oraz ukazał nowe możliwości rozwoju ich kariery naukowej.

Charakterystyka i sposób publikacji kompendium

Wynikiem projektu jest krytyczna edycja niepublikowanych dotąd rękopisów E. Bojanowskiego, opatrzona licznymi przypisami edycyjnymi i rzeczowymi, komentarzami oraz indeksami opracowanymi w interdyscyplinarnym zespole badawczym. Zbiór ten po opracowaniu redakcyjnym otrzymał formę uporządkowanego dzieła, zawierającego całość zasobu notatek uporządkowanych według kryteriów opracowanych przez zespół specjalistów, wykonawców merytorycznych projektu. Tak przygotowana edycja krytyczna została opublikowana pod tytułem: *Prace, szkice i materiały Edmunda Bojanowskiego. Inedita*.

Na podstawie edycji krytycznej zostało opracowane i wydane w formie książkowej *Kompendium edukacyjne Edmunda Bojanowskiego*. Komentarze, przypisy rzeczowe i indeksy, obok tekstów źródłowych w ich różnorodności zintegrowanych wokół idei narodowej, wyrażają także zamiar autora wpisany w jego system edukacji. Tak przygotowane dzieło poszerzy istotnie wiedzę na temat polskiej myśli edukacyjnej XIX w. Dzięki wzbogaceniu warsztatu badawczego, przyczyni się do rozwoju wielu szczegółowych zagadnień polskiej pedagogiki. Nieuwspółcześnianie treści kompendium miało na celu udostępnienie tak

uporządkowanego materiału źródłowego i jego autentycznego przekazu do dalszych badań pedagogicznych.

Kompendium edukacyjne Edmunda Bojanowskiego prezentuje stan wiedzy z zakresu nauki o wychowaniu w II połowie XIX w. oraz wizję edukacji uwzględniającej kontekst dziejowy i cywilizacyjny Polski, Europy, ludzkości, jak wskazał w recenzji prof. dr hab. E. Sako-wicz. Dzięki temu „nie tylko ocala od zapomnienia myśl pedagogiczną E. Bojanowskiego, ale czyni ją dziś żywą, aktualną, inspirującą do dalszych eksploracji pedagogiki. Może także stanowić podstawę do opracowania różnych tematów (opracowań zbiorowych, monografii autorskich), korespondujących z obecnym stanem wiedzy pedagogicznej oraz wiedzy z zakresu innych nauk społecznych i humanistycznych”. Ks. dr hab. A. Łuczyński określa kompendium w swojej recenzji jako „zharmonizowany zbiór refleksji teoretycznych i rozwiązań praktycznych związanych z wychowaniem, które w swej całości niejako integrują wiedzę i doświadczenie pedagogiczne ówczesnego czasu”. Zwraca uwagę także na aktualność pedagogicznych dociekań i wskazań podkreślając, iż „podejmowane w opracowaniu zagadnienia, są próbą refleksji i poszukiwania odpowiedzi przez wybitnego pedagoga XIX wieku na istotne problemy związane z wychowaniem dziecka; ze wskazaniem na „projektowanie” takiej rzeczywistości wychowawczej, która będzie adekwatną odpowiedzią na rodzące się nowe potrzeby edukacyjne i aspiracje podopiecznych. Należy przy tym pamiętać, że działania wychowawcze wskazywane przez bł. E. Bojanowskiego zawsze otwierają młodego człowieka na poszukiwanie prawdy i dobra oraz rozbudzają w nim poczucie duchowego piękna. Wszystkie zatem poruszane w publikacji zagadnienia wpisują się w popularną obecnie formułę interdyscyplinarnego analizowania zjawisk związanych z wielowymiarowym funkcjonowaniem zarówno jednostki, jak i danej „organizacji wychowawczej” w przestrzeni życia społecznego”.

Zakończenie

Kompendium edukacyjne Edmunda Bojanowskiego, stanowiące rekonstrukcję dzieła Bojanowskiego, może stanowić źródło inspiracji dla opracowania teoretycznych i praktycznych wskazań zachowujących kontynuację ważnych i niezmiennych elementów wychowania – edukacji oraz aktualizację obszaru zmienności w odpowiedzi na współczesne potrzeby i problemy. Tak udostępnione pisma uporządkowane według zawartego w nich zamysłu autora, wyodrębnione pisma pedagogiczne oraz zawarte w edycji krytycznej inne teksty redagowane, cytowane, gromadzone dla celów naukowych i edukacyjnych, stanowią ważny kontekst służący rozumieniu jego myśli pedagogicznej. Treści *Dziennika* i *Korespondencji E. Bojanowskiego* oraz inne zasoby mające związek z jego osobą i działalnością literacką, wydawniczą i społeczną, kontaktami i współpracą z osobami, instytucjami, organizacjami stanowią wciąż aktualne wskazania dla pedagogów teoretycznie oraz praktycznie zorientowanych, inspirujące do poszukiwania twórczych rozwiązań wobec współczesnych wyzwań edukacyjnych.

Streszczenie

Celem projektu było interdyscyplinarne opracowanie i krytyczna edycja pozostających w rękopisie notatek Edmunda Bojanowskiego (1814–1871), a na tej podstawie opracowanie *Kompendium edukacyjnego Edmunda Bojanowskiego*. Jego realizacja przez interdyscyplinarny i wielopokoleniowy zespół badawczy pod kierunkiem Rady Naukowej prowadziła w kolejnych etapach do porządkowania zasobu z uwzględnieniem zamiaru autora i w pełnym kontekście źródłowym, co pozwoliło przedstawić wszystkie aspekty powstawania czy istotnych elementów tej rodzimej koncepcji. Dotyczy to teoretycznych podstaw tworzonego systemu oraz praktycznego zastosowania wiedzy, dzieł literackich, historycznych, hagiograficznych i innych pamiątek rodzimej kultury w edukacji. Taka forma udostępnienia materiałów archiwalnych,

myśli społecznej i pedagogicznej w dziedzinie humanistyki, jako ważnego źródła dla teorii, a także praktyki współczesnej pedagogiki oraz dla dziejów ochrony i rozwoju kultury narodowej, ma na celu prowadzenie dalszych badań w pełnym kontekście źródeł.

Słowa kluczowe: Edmund Bojanowski, edukacja, źródła, projekt, pedagogika, humanistyka, teoria i praktyka pedagogiczna

Abstract

The aim of the project was an interdisciplinary study and a critical edition of Edmund Bojanowski's memoirs (1814–1871). On this basis was developed Educational compendium by Edmund Bojanowski. Its implementation by an interdisciplinary and multigenerational research team under the guidance of the Scientific Council led in the subsequent stages to develop the resource, taking into account the intention of the author and in the full source context, which allowed to present all aspects of the origins and essential elements of this native conception. This concerns the theoretical foundations of the system being created and the practical application of knowledge, literary, historical, hagiographic and other memorabilia of native culture in education. Such a form of access to archival materials, social and pedagogical thought in the field of humanities, as an important source for the theory and practice of contemporary pedagogy and for the history of the protection and development of national culture, aims to conducting further research in the full context of the sources.

Key words: Edmund Bojanowski, education, sources, project, pedagogy, humanities, pedagogical theory and practice